

УДК 343.2

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.6.50>**Ярослав Шовкеник,**

студент

Інституту післядипломної освіти

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНЕ ЗАПОБІГАННЯ ПОДАТКОВІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

У статті дано визначення поняттю «запобігання злочинності». Охарактеризовані основні ознаки запобіжної діяльності. Виокремлені види заходів із запобігання злочинам залежно від рівня, ступеня радикальності, належності до певної групи осіб, змісту, часу, суб'єктів реалізації.

Ключові слова: злочин, податок, запобігання злочинності, запобіжна діяльність, податкова злочинність.

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 65 Конституції України кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом. Розбудова національної економіки України неможлива без ефективного функціонування податкової системи. Податкові платежі, будучи головним джерелом доходів відповідних бюджетів, є основою фінансування загальнодержавних і місцевих завдань та функцій. Без них фактично неможлива реалізація внутрішньої і зовнішньої політики держави, забезпечення прав і свобод людини та громадянина, охорона їх здоров'я та соціальний захист, задоволення соціальних і культурних потреб, охорона довкілля, утримання державних органів, установ і організацій, органів місцевого самоврядування, їх ефективна діяльність. На шляху розбудови ефективної податкової системи України виникає чимало проблем, основною серед яких є податкова злочинність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні проблеми боротьби зі злочинністю, у тому числі з податковими злочинами, злочинами щодо ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) окремо, розробляли багато вітчизняних та зарубіжних учених у галузі кримінального права та кримінології, зокрема: Ю.М. Антонян, А.М. Бойко, Д.І. Голосніченко, А.Є. Гутник, Н.О. Гуророва, О.О. Дудоров, А.П. Закалюк, А.Ф. Зелінський, О.Г. Кальман, О.М. Костенко, О.Г. Кулик, В.В. Лисенко, С.С. Мірошніченко, В.М. Попович, В.І. Шакун, О.Ю. Шостко та ін.

Метою статті є розроблення рекомендацій щодо загальносоціального запобігання податковій злочинності.

Виклад основного матеріалу. Масовість ухилення від сплати податків вимагає невідкладного застосування рішучих заходів з усунення злочинних діянь, адекватних рівню їх суспільної небезпеки та загрози економічній безпеці України. Боротьба з податковими злочинами, як і з будь-якими іншими, проводиться у двох напрямках: карному, що полягає у притягненні винних осіб до відповідальності, та превентивному – запобігання шляхом усунення причин та умов їх вчинення. З часом накопичення людством досвіду у сфері боротьби зі злочинністю став очевидним висновок: куди гуманніше, ефективніше та дешевше застосовувати заходи запобіжної, ніж карної репресії, прогресивним є шлях не накладення санкції за злочини, а ліквідація їх першопричин соціального, економічного та іншого характеру, виховання осіб у дусі дотримання законів, усвідомлення їх доцільності тощо.

За сучасних умов під запобіганням злочинності розуміють сукупність комплексних та науково обґрунтованих різноманітних видів діяльності і заходів у державі, спрямованих на вдосконалення суспільних відносин з метою усунення негативних явищ та процесів, що породжують злочинність або сприяють їй, а також недопущення скоєння злочинів на різних стадіях злочинної діяльності. Запобіжна діяльність: а) є специфічною сферою соціального управління; б) має багаторівневий характер та здійснюється в процесі вирішення як загальних, так і спеціалізованих завдань соціального управління; в) має «дерево цілей», їх ієрархію, конкретизовану в територіальному розрізі, в часовому проміжку; г) не зводиться лише до заходів поліції та інших органів боротьби зі злочинністю, а охоплює більш широке коло суб'єктів та

заходів, що впливають на причини та умови злочинності.

Діяльність із запобігання податковим злочинам має специфічні особливості, що пов'язуються з її об'єктом і завданням, суб'єктами здійснення, заходами та ін.

Водночас нині спостерігається різне розуміння об'єкта і завдань запобігання податковим злочинам, що зумовлене різногалузевою належністю вчених та відмінністю методологічних позицій. Щодо нашої позиції, то поділяємо точку зору, відповідно до якої об'єкт запобігання податковій та іншій злочинності – це негативні явища і процеси реальної дійсності матеріального і духовного характеру, різні за генезою, сферою, формами та інтенсивністю проявів, які, взаємодіючи з властивостями особистості, призводять до виникнення кримінальної мотивації, наміру, прийняття рішення на скоєння злочину та його реалізацію. Завданнями ж запобігання податковим злочинам є повне усунення або максимальна нейтралізація криміногенних явищ та процесів, які є причинами й умовами податкових злочинів, недопущення їх скоєння на різних стадіях розвитку злочинної поведінки.

У кримінологічній науці виокремлюють різні види заходів із запобігання злочинам. Запобіжні заходи поділяються залежно від рівня (загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуальні), масштабу (загальнодержавні, регіональні, локальні тощо), ступеня радикальності (упереджуючі можливість виникнення криміногенних явищ, нейтралізуючі, блокуючі, мінімізуючі та ліквідуючі), належності до певної групи осіб (неповнолітні особи, звільнені з місць позбавлення волі, рецидивісти), стадій (ранне, безпосереднє та рецидивне запобігання), змісту (соціально-економічні, виховні, технічні, екологічні, правові та ін.), суб'єктів реалізації (заходи органів влади, недержавних організацій, окремих громадян), часу (постійні, невідкладні, тимчасові) та ін. [1, с. 154–164; 2, с. 282–286; 3, с. 76; 4, с. 106]. Найбільше практичне значення має класифікація заходів запобігання за рівнями їх здійснення на загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуальні, що може бути використане для розробки та реалізації заходів запобігання податковим злочинам.

Загальносоціальне запобігання – це сукупність соціально-економічних, культурно-виховних та правових заходів, спрямованих на подальший розвиток і вдосконалення суспільних відносин і разом з тим усунення (або нейтралізацію) причин та умов злочинності [5, с.14]. Ці заходи безпосередньо не пов'язуються із протидією злочинності,

а спрямовані на розв'язання соціальних та економічних проблем, які існують у суспільстві, його криміногенних протиріч (матеріальний добробут населення, його культура, свідомість тощо). За своєю сутністю вони є невід'ємною складовою частиною соціально-економічної політики. Іноді в літературі загальносоціальні заходи іменують «загальними», «загальнокримінологічними» або «іншими профілактично значущими заходами» [6, с. 327].

На відміну від загальносоціального, спеціально-кримінологічне запобігання являє собою вже сукупність заходів безпосередньої боротьби зі злочинністю, змістом яких є різноманітна робота державних органів, громадських організацій, соціальних груп та окремих громадян, спрямована на усунення причин та умов, що породжують і сприяють злочинності, а також недопущення скоєння злочинів на різних стадіях злочинної поведінки. За структурою воно поділяється на кримінологічну профілактику, відвернення та припинення злочинів. Окремим видом спеціально-кримінологічного є індивідуальне запобігання, що здійснюється стосовно конкретно визначеної особи – потенційного злочинця.

Безумовне значення для запобігання податкової злочинності має комплекс заходів загальносоціального характеру, доцільність яких важко переоцінити.

Злочинність зароджується, виникає та розвивається в суспільстві, є об'єктивним його складником, породженням наявних соціальних протиріч. Загальносоціальне запобігання спрямоване на усунення або максимальну нейтралізацію наявних соціальних протиріч та негараздів, особливо тих, які спричиняють виникнення у громадян підвищеної нервозності та дратівливості, поширення серед населення відчуття несправедливості та невдоволеності життям, деформацію суспільної свідомості, прав та інтересів держави, а також окремих громадян тощо.

Соціально-економічні заходи. Однією з найбільших соціально- економічних «хвороб» суспільства нині є безробіття. У цьому відношенні вагоме значення має відводитись конкретним заходам щодо зниження та профілактики безробіття, а саме: створення нових та збереження наявних робочих місць як у державному, так і приватному секторах економіки, розширення сфери застосування праці, посилення мотивації до легальної продуктивної зайнятості, створення сприятливих умов для зростання самозайнятості; забезпечення належної винагороди та необхідних умов праці, детінізації трудових відносин; приведення обсягів та напрямів професійної підготовки кадрів навчальни-

ми закладами у відповідність до реальних потреб ринку праці, попиту на робочу силу; системна реалізація програм підвищення кваліфікації працівників, їх перекваліфікації; покращення інформаційного забезпечення ринку праці; створення умов для мобільності робочої сили; посилення соціального захисту безробітних; модернізація Державної служби зайнятості України, зміна ідеології її роботи, перетворення на сервісну службу, яка надає якісні соціальні послуги безробітним, розвиток організаційно-правового забезпечення цієї служби тощо.

Необхідним є ґрунтовний перегляд та посилення профілактичної функції Державної служби зайнятості шляхом системного й обґрунтованого планування та застосування інформаційних, роз'яснювальних, правових та інших заходів із запобігання безробіття та його криміногенних наслідків. Окремим напрямом має стати зниження безробіття серед сільського населення: розвиток агропромислового сектору (сільського господарства, тваринництва тощо), стимулювання агропромислового виробництва та кооперації, надання «стартових виплат» працівникам, які погодились працювати в селі, розбудова виробничої та соціальної інфраструктури в сільській місцевості тощо.

Невід'ємним заходом загальносоціального запобігання податковим злочинам має стати діяльність із подолання бідності в Україні, крайнього майнового розшарування населення та наявної прірви між багатими та бідними.

При цьому нагальною є необхідність вдосконалення податкової системи шляхом зміцнення позицій вітчизняного бізнесу в міжнародній конкуренції за рахунок зменшення частки податків у витратах підприємств і скорочення витрат часу платників на нарахування й сплату податків, спрощення адміністрування податків, встановлення податкової справедливості для відновлення рівних умов конкуренції та ін. Особливо слід зосередитись на тих «проблемних» частинах податкової системи, які породжують відчуття соціальної несправедливості, нерівності та невдоволення. Як свідчить практика, однією з найпроблемніших сфер є оподаткування малого та середнього бізнесу. Слід проводити подальше вдосконалення системи спрощеного оподаткування, ґрунтовно проаналізувати її економічну ефективність з обов'язковим урахуванням фактора соціальних потреб та бажаних очікувань, визначити наявні криміногенні ризики. Зміни мають бути поступовими, супроводжуватись масовою роз'яснювально-агітаційною роботою та адаптаційним періодом.

Розширити комплекс соціально-економічних заходів запобігання податковим злочинам мають рішучі дії з детінізації економіки, розвитку системи охорони здоров'я, її переоснащення та модернізація, доступність та підвищення якості медичних послуг, зменшення рівня медичної та освітньої корупції, реформування.

Культурно-виховні заходи. Традиційно прийнято вважати, що найбільший виховний вплив на особу здійснюють такі соціальні інститути, як сім'я, школа, трудовий колектив тощо. Особливо вагому роль вони мають виконувати в умовах трансформації суспільних цінностей, що нині спостерігається, відмови від радянських стереотипів та формування нових ідеалів. Проте, як свідчить наше дослідження, на жаль, все частіше ці соціальні інститути здійснюють протилежні завдання та відіграють провідну роль у формуванні протиправних установок.

Правові заходи. Право – універсальний регулятор будь-яких суспільних відносин, відіграє вагому роль у їх розвитку, регресивному або прогресивному. З одного боку, право оформлює здійснення соціально-економічних, культурно-виховних та інших загальносоціальних заходів запобігання злочинам, надає їм офіційну юридичну форму, а з іншого – за вдалого поєднання методів та заходів право наділене власним значним потенціалом щодо зменшення конфліктності суспільних відносин, розв'язання протиріч та крайнощів соціально-економічної політики. Так, саме вказані завдання поряд зі спеціально-кримінологічними ставлять перед собою державні програми боротьби зі злочинністю, які оформлюються переважно на рівні підзаконних нормативно-правових актів.

З часів незалежності України було чимало таких програм, а саме: Комплексна цільова програма профілактики злочинності на 2001–2005 роки, схвалена Указом Президента України від 25.12.2000 р., Комплексна програма профілактики правопорушень на 2006–2008 роки, затверджена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 01.03.2006 р., Комплексна програма профілактики правопорушень на 2006–2009 роки, схвалена Постановою Уряду від 20.12.2006 р., Концепція Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016–2020 роки, затверджена Розпорядженням Кабінету Міністрів від 30 вересня 2015 р. № 1018-р [7].

Основними напрямами правових засобів загальносоціального запобігання податковим злочинам є: 1) вдосконалення правового регулювання суспільних відносин; 2) підвищення правової свідомості населен-

ня. Щодо першого, то правові превентивні заходи мають відзначатись специфікою впливу та насамперед спрямовуватись на вдосконалення відносин у соціально-економічній, податковій, валютній, митній, зовнішньоекономічній, правоохоронній та інших сферах.

Значним кроком на шляху розвитку законодавства стала нещодавня його кодифікація – прийняття ПК, БК, нової редакції МК України, Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» тощо. Вказану позитивну тенденцію доцільно закріплювати та розвивати. Зокрема, нагальною є необхідність вжиття комплексу правових заходів щодо врегулювання та «детінізації» відносин з використання Інтернету, адже податкова злочинність «йде в ногу» з інформаційними технологіями, розвивається та вдосконалюється разом з ними. В основному така ситуація склалась завдяки тому, що людство, здійснюючи певні відкриття, дотепер так і не навчилось визначати та обмежувати сферу їх застосування. Більше того, спроби такого обмеження найчастіше неефективні, а то і взагалі неможливі, оскільки більшість технологій розраховані на масове споживання незалежно від цілей використання. Злочинець же, будучи частиною соціуму, збагачує свій арсенал.

За сучасних умов доцільними є розробка та прийняття Закону України «Про електронну комерцію», на що вже давно вказується вченими-правознавцями в профільних наукових джерелах. Його прийняття сприятиме реалізації Основних засад розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2016–2020 роки, затверджених законом України. У вказаному Законі доцільно нормативно закріпити терміни у цій сфері, державні заходи регулювання принципів електронної комерції, врегулювати питання електронних правочинів: сторони, їх права та обов'язки, умови, вимоги та форму правочинів у сфері електронної комерції, порядок їх укладення, виконання, розірвання тощо.

Окремим напрямом правових заходів запобігання податковим злочинам має стати вдосконалення чинного законодавства, а саме усунення його юридичних колізій та прогалин, подальша систематизація, створення необхідних механізмів їх реалізації та забезпечення, узгодження з ратифікованими Україною міжнародними договорами тощо. Особливу увагу слід приділити законодавчій базі здійснення господарської (підприємницької) діяльності та оподаткування. Насамперед це стосується подальшого вдосконалення положень Господарського,

Податкового, Бюджетного, Митного кодексів, законів «Про захист економічної конкуренції», «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців», «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність», «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання та валютного контролю» та низки інших актів.

Висновки

Підсумовуючи викладене, узагальнивши, що запобігання податковим злочинам – це комплекс заходів різної природи, що здійснюються на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівнях, відзначається специфікою завдань, суб'єктів, конкретним набором превентивних заходів тощо. Загальносоціальне запобігання закладає стратегічні основи запобіжної діяльності щодо податкових злочинів, більшість його заходів закріплюються у державних програмах соціальної та економічного розвитку. Вони полягають у вдосконаленні суспільних відносин шляхом застосування соціально-економічних, культурно-виховних та правових заходів, вирішення протиріч, зменшення криміногенного впливу чинників, що викликають серед населення дратівливість, невдоволення життям, своїм соціальним та матеріальним положенням тощо. При цьому ці заходи водночас нейтралізують низку детермінант податкової злочинності. Загальносоціальні заходи є основою для розробки та виконання спеціально-кримінологічного запобігання ухилення від оподаткування.

Список використаних джерел:

1. Ємельянов В.П. Кримінальне право України. Загальна частина. Основні питання вчення про злочин. Харків: «Право», 2018. 142 с.
2. Гревцова Р.Ю. До питання про поняття податкових злочинів. *Правова держава*: Щорічник наук. пр. Вип. 8. Київ: Ін-т держ. і пр. ім. В.М. Корецького НАН України, 1997. С. 282–288.
3. Гутник А.Є. Запобігання податковою міліцією ухилення від сплати податків. Київ: Атіка, 2001. 176 с.
4. Попович В. Теоретико-методологічний рівень розробки проблеми латентності злочинів. *Право України*. 1999. № 11. С. 106–111.
5. Пивоваров В. Поняття та види злочинності у сфері економіки. *Концептуальні проблеми кримінологічної політики України*: м-ли VIII міжвуз. наук. конф. з кримінології та кримінально-виконавчого права (27 листоп. 2009 р., м. Харків);

за заг. ред. В. Голіни. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2010. С. 12–14.

6. Соловьев И.Н. Налоговые преступления и преступность. Москва, 2006. 526 с.

7. Концепція Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016–2020 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2015-%D1%80>.

В статье дано определение понятию «предупреждение преступности». Охарактеризованы основные признаки предупредительной деятельности. Выделены виды мер по предотвращению преступлений в зависимости от уровня, степени радикальности, принадлежности к определенной группе лиц, содержания, времени, субъектов реализации.

Ключевые слова: преступление, налог, предотвращение преступности, предохранительная деятельность, налоговая преступность.

The article defines the notion of crime prevention. The main features of preventive activities are described. Separate types of measures to prevent crimes, depending on the level, degree of radicality, belonging to a certain group of people, content, time, subjects of implementation.

Key words: crime, tax, prevention of crime, preventive activity, tax criminality.

